

DANSK RIGSMÅL I ET SOCIALPSYKOLOGISK PERSPEKTIV: EN DISKUSSION OG EMPIRISK ANALYSE AF RIGSMÅLSBEGREBET*

af
Hans Jørgen Ladegaard

This article offers a discussion and empirical analysis of the concept of Standard Danish, SD (Rigsmål). First, the literature on SD is reviewed and problems relating to Brink and Lund's approach in particular are outlined and discussed. Secondly, an empirical study is presented. One hundred and fifty subjects listened to five different versions of (regional) SD and filled in a questionnaire. The results show that the subjects' perception of SD correlates with their own regional affiliation, and that prosodic features appear to be particularly important for the identification of varieties of speech. The study further shows that the absence of regional affiliation, as well as a clear and precise articulation are important criteria in the subjects' attempts to define SD. Finally, it is argued that folk linguistic awareness should be incorporated as a valuable resource in the linguistic description and classification of varieties of speech.

1. Introduktion

Når der i den danske faglitteratur og andre relevante sammenhænge, fx redegørelser og rapporter fra Undervisningsministeriet, henvises til begrebet dansk rigsmål (RM), får man det indtryk, at der er tale om ét, fælles, homogent sprog, og at der generelt er enighed om, hvordan dette sprog skal beskrives og defineres (se fx *Redegørelse for folkeskolens afsluttende prøver i mundtlig dansk* 1992:13). En nærmere beskrivelse og definition af RMs-begrebet er imidlertid både besværlig og kontroversiel. Det skyldes for det første, at hele standardbegrebet er kontroversielt (Coupland 1990:236 ff.), og for det andet, at der inden for dansk sprogforskning ikke er enighed om den eksakte definition af RMs-begrebet (Heger 1981:44 ff.).

I den danske litteratur er det værd at bemærke, at der ofte skelnes skarpt imellem dialekter, sociolekter og regionalsprog på den ene side og RM på den anden (Heger 1981; Brink 1986; Jul Nielsen og Pedersen 1991). Med baggrund i Brink og Lunds RMs-definition (se videre i 2.1), som spiller en helt central rolle i diskussionen, siger Jul Nielsen og Pedersen (1991:11) således, at 'denne definition trækker et klart skel mellem rigsmålet på den ene side og dialekter og andre

former for lokalpræget sprog på den anden side.' Denne klare skelnen finder vi imidlertid sjældent, når vi bevæger os uden for danske sammenhænge. I Crystals (1994:101) *An Encyclopedic Dictionary of Language and Languages* hedder det således, at 'everyone speaks a dialect, even those who use a standard variety of a language', hvorved standardsprog – i hvert fald teoretisk set – placeres på samme niveau som ikke-standard varieteter. I rapporter, redegørelser, undervisningsvejledninger og dele af den danske faglitteratur fremstilles RM derimod ofte som fællesnormen, overnormen eller normalsproget, hvorved dialekterne følgelig bliver at betragte som subvarieteter (se fx CUR 1982: 18, 169; *Sproglig viden og bevidsthed* 1992: 22 ff. samt Vanggaard 1970:12-18, 81-86; Ringgaard 1973, fx s. 31). RMets særstilling forklares ofte med henvisning til, at det for det første er fællessprog og for det andet danner grundlag for retskrivningen. Hansen (1988:12) skriver fx, at 'rigsmålet indtager en speciel stilling blandt de danske sprognormer, ved at det gør krav på at være den danske fællesnorm. Rigsmålet er grundlaget for retskrivningen; så at sige al skreven tekst er på rigsmål ...'. Henvisningen til skriftsproget er imidlertid heller ikke uproblematisk, idet selve betegnelsen rigsmål ifølge Heger (1981:44) netop indikerer, at der først og fremmest henvises til talesproget¹; derudover er det problematisk, at skriftsprogsnormen uden videre bliver betragtet som identisk med en bestemt talesprogsnorm.

Denne artikel har til hensigt at foretage en kritisk diskussion af begrebet dansk RM. I artiklens første del vil de eksisterende forsøg på at afgrænse og definere begrebet indledningsvis blive diskuteret; resultater fra en række danske sprogholdningseksperimenter, hvor holdninger til RM og RMs-talende indgår som et vigtigt element, vil blive inddraget i denne diskussion. Dette sker i et forsøg på – i større udstrækning end hidtil – at inddrage et socialpsykologisk aspekt i den danske RMs-debat og argumentere for, at populære opfattelser af, hvad RM er, også bør indgå i diskussionen. Dernæst vil forskellige RMs-opfattelser blive berørt, og i den forbindelse en tilgang til standardsproget som abstrakt udtaleideal snarere end et specifikt lingvistisk produkt. I artiklens anden del vil nogle resultater fra en spørgeskemaundersøgelse blive fremlagt. Med udgangspunkt i fænomenet 'perceptuel dialektologi' (Preston 1996) vil en række populære RMs-opfattelser blive fremlagt og diskuteret i et forsøg på at vise, at den folkelige bevidsthed på dette område også kan blive

inddraget som en ressource, og at den kan medvirke til en fornyet analyse og perspektivering af RMs-begrebet.

2. Eksisterende RMs-kriterier og -definitioner

2.1. Ulokaliserbarhedskriteriet

RM er den ubestridte prestigeudtale i Danmark². Det danner udgangspunkt for skolernes undervisning i dansk og er ifølge Heger (1981:45) den diffuse udtalenorm, som de fleste stræber efter, når de ønsker at tilegne sig en ny udtale. De fleste forsøg af nyere dato på at definere begrebet tager udgangspunkt i Brink og Lunds (herefter B&L) definition – der er baseret på en omfattende empirisk analyse – hvori det hedder, at RM er 'dansk sprog der ikke er lokalt bundet' (Brink og Lund 1975:763). Det helt centrale i denne definition er, at den i udgangspunktet *ikke* opererer med sproget som helhed, men derimod med separate 'fremtrædelsesformer', hvilket betyder, at man reelt ser bort fra en række for sproget centrale komponenter, nemlig prosodiske træk som intonation og sætningstryk (m.a.o. sproglige træk der ikke kan isoleres til enkeltformer). Ifølge den B&L'ske RMs-definition vil en person således kunne klassificeres som RMs-talende, hvis dennes sprog udelukkende består af ikke-lokaliserbare former. Herom siger forfatterne (1974:73), at 'et rigsmål er skabt i det øjeblik, det for hvert eneste punkt i sproget gælder, at der findes en form, der er udbredt over hele riget ... hos personer opvokset over hele riget'; disse ulokaliserbare former findes hos samme person, ifølge B&Ls undersøgelse, kun hos personer, der er født og opvokset i København eller på Sjælland. Konklusionen bliver derfor, at 'uden for øen Sjælland med København ... er der altid lokalt præg.' (ibid. s. 78). Inden for denne tradition skabes der altså en historisk forbindelse mellem københavnsk og RM, idet det først og fremmest er københavnske udtaleformer, der har bredt sig til resten af landet, og lydudviklingen i København har derfor ifølge forfatterne været bestemmende for, hvordan RMet har udviklet sig.

Den historiske forbindelse mellem RM og københavnsk er meget veldokumenteret, og den anerkendes da også generelt i litteraturen, hvorimod B&Ls stedfæstelse af moderne RM til sproget i København (og på Sjælland) er mere kontroversiel. Høst-Madsen (1989) repræsenterer fx de mange populære invendinger mod denne

definition, når han påpeger, at kriteriet om ikke-lokalisérbarhed er uforeneligt med det faktum, at B&L samtidig stedfæster RM til København. Han siger, at det generelt ikke er svært at identificere en københavner på udtalen, og derfor må høj- såvel som lavkøbenhavnsk karakteriseres som dialekter på lige fod med andre dialekter (se også Koefoed 1988).

Basbøll (1981; 1989) rejser en grundlæggende metodisk kritik af B&Ls RMs-definition, hvori han påpeger det problematiske i, at der i det anvendte notationssystem ikke tages højde for prosodiske forhold som intonation og rytme. Derved bliver der ifølge Basbøll tale om en definition, der 'ikke opererer på faktisk forekommende udtaleformer, men på en væsentlig abstraktion herfra', hvilket i praksis betyder, at 'en udtaleform der ifølge definitionen er rigsmål godt kan være særdeles let lokalisérbar, fx ved tonegang.' (1989:97). Forfatteren konkluderer derfor, at denne definition forudsætter for det første et diskret notationssystem og en konsistent transskriptionspraksis fra forsker til forsker³, og for det andet en accept af at udtalen af en vilkårlig RMs-form strengt taget er en abstraktion i forhold til den konkrete udtale, idet formen kun medtager det, som notations-systemet kan udtrykke.

I et forsøg på at afgrænse og definere københavnsk, påpeger Gregersen (1989) ligeledes nogle uafklarede forhold i B&Ls RMs-definition. Han karakteriserer den som 'fortryllende enkel' (s. 53), fordi den i praksis sætter lighedstegn mellem RM og københavnsk. Ifølge Brink og Lund (1974) har hovedparten af RMs-formerne nemlig deres udspring i lavkøbenhavnsk udtale, spreder sig til de højere sociale lag (dvs. højkøbenhavnsk) og herfra videre til resten af landet vha. det, som forfatterne kalder 'almindelig sprogpåvirkning og -erobring efter Napoleons metode' (s. 69). I lyset af denne beskrivelse, siger Gregersen, bliver definitionen på københavnsk altså de sprogtræk, som engang vil blive til RMs-former, men som endnu ikke er blevet det. Han påpeger, at denne antagelse er for enkel med henvisning til nogle af de lavkøbenhavnske træk, der ikke har bredt sig til resten af landet, som fx intonationen og udviklingen af /ð/ til /j/ og Ø.

2.2. Det sociale kriterium

Heger (1981) påpeger et generelt metodisk problem i forhold til kriteriet om ikke-lokalisérbarhed, som det fx kommer til udtryk hos Otto Jespersen, der definerer RM som 'deres sprog, på hvis udtale man ikke kan høre, fra hvad egn af Danmark de stammer' (her citeret efter Heger 1981:45). Problemet med denne definition er ifølge Heger, *hvem* der skal afgøre, om en form er lokalisérbar eller ej. Om det er sproglige eksperter eller ikke-lingvister vil formentlig have afgørende indflydelse på, hvem – og hvor mange – der måtte blive betegnet som RMs-talende. Heger går videre og siger, at det med baggrund i Jespersens definition er muligt, 'at der slet ikke findes noget rigsmål, nemlig i det tilfælde at der ikke findes noget menneske som ikke kan stedsbestemmes (eller miljøbestemmes) på grundlag af udtalen' (ibid.). Derfor foreslår han, at man i definitionen af RM også opererer med et socialt kriterium, således at 'et ords rigsmålsudtale er den udtale der kan findes hos mennesker fra alle egne af landet og som ikke er hyppigere hos mennesker med lav social status end mennesker med høj social status' (ibid.). Heger foreslår altså – i lighed med B&L – at man opererer med RMs-former, og ikke sproget som helhed, hvilket muliggør, at en person ikke taler RM i detaljer, men alligevel bruger én eller flere RMs-udtaler. Han mener desuden at kunne fastslå, at RMs-udtalen er socialt korreleret og forekommer oftere hos mennesker med høj social status end hos mennesker med lav social status.

Koefoed (1988) tager i sit populære bidrag til RMs-debatten udgangspunkt i den sproglige variation og påpeger, at rigssprogsnormen kun ligger fast, når det gælder skriftsproget, mens der i talesproget findes mange variationer. Han vender sig mod forsøgene på – ikke mindst via sprogpolitikken i DR, hvor højkøbenhavnsk ifølge forfatteren promoveres som RM – at befæste Københavns position som landets eneste kulturcentrum. Forfatteren foreslår, at vi ved RM forstår 'den neutrale sprogbrug, hvor man ikke gennem udtalen eller ordvalg røber noget om sin regionale eller sociale herkomst' (s. 3). Koefoed opererer altså ligesom Heger med såvel et geografisk som et socialt kriterium for RMs-udtale, men heller ikke hos Koefoed argumenteres der empirisk for en sammenkædning mellem RM og opfattelsen af neutral socialklassebaggrund; vi må igen antage, at der er tale om erfaring og fornemmelse.

Hvis vi i vores bestræbelser på at definere RM også skal tage højde for, hvordan RM *opfattes* af individuelle sprogbrugere i forskellige dele af Danmark – og argumentationen i denne artikel går netop ud på, at det *bør* vi gøre – så er der imidlertid belæg for at sætte spørgsmålstegn ved Koefoeds antagelse om, at RMs-udtale generelt opfattes som socialt neutral. I flere empiriske undersøgelser af holdninger til danske talesprogsvarieteter (inklusive RM samt en række regionale og sociale varieteter) i forskellige danske lokaliteter (bl.a. Øst- og Vestjylland, Fyn og Københavnsområdet) viser der sig nemlig at være generel enighed blandt de medvirkende informanter om, at RMs-beherskelse associeres med forholdsvis høj social status (se Ladegaard 1992; 1995b; 1998b). Til eksempel kan nævnes, at blandt unge 13-17 årige informanter i et nordvestjysk sprogsamfund opnår den RMs-talende person⁴ en signifikant mere positiv vurdering hvad angår social status end de øvrige medvirkende (fynsk og lavkøbenhavnsk samt de to lokale dialekter, furbo- og sallingbomål). Tilsvarende evaluerer en gruppe unge fynboer den RMs-talende signifikant mere positivt med hensyn til social status end den vestjyske, fynske og lavkøbenhavnske sprogbruger (se tabel 1 og 2).

TABEL 1

Nordvestjyske informanters evaluering af RM i forhold til fynsk og lavkøbenhavnsk (l-kbh.) samt de lokale dialekter furbo- og sallingbomål med hensyn til social status (Vurderingsskala 1-5, hvor 1 = den mest negative evaluering; 5 = den mest positive)

N	gennemsnit	standard afvigelse	F-værdier
53	fynsk 2,96	0,824	fynsk vs. RM 3,158*
	salling 2,53	0,96	salling vs. RM 8,871**
	fur 2,62	0,805	fur vs. RM 7,551**
	l-kbh. 2,10	1,016	l-kbh. vs. RM 16,997**
	RM 3,62	0,923	

* signifikansniveau 95%; ** signifikansniveau 99%

TABEL 2

Fynske informanters evaluering af RM i forhold til fynsk, vestjysk og lavkøbenhavnsk (l-kbh.) med hensyn til social status (Vurderingsskala 1-5, hvor 1 = den mest negative evaluering; 5 = den mest positive)

N	gennemsnit	standard afvigelse	F-værdier
76	fynsk 2,885	0,713	fynsk vs. RM 7,677**
	vestjysk 2,588	0,833	vestjysk vs. RM 13,298**
	l-kbh. 1,696	0,713	l-kbh. vs. RM 44,012**
	RM 3,687	0,722	

** signifikansniveau 99%

3. Standardsproget som abstrakt udtaleideal

Udgangspunktet i B&Ls RMs-definition er, at det er muligt at kategorisere sproglige former i objektive, videnskabelige kategorier. Det betyder samtidig, at den sproglige ytring bliver separeret fra den person, der har ytret den og fra den situation og kontekst, hvori den bliver ytret. En sådan fremgangsmåde har den fordel, at den – i hvert fald teoretisk set – er operationaliserbar. I praksis forekommer det imidlertid som en uoverkommelig opgave at afgøre, hvilke former der findes *overalt* i riget (fra Bornholm via Gedser til Skagen) og tilmed hos personer opvokset i hele riget, og andet end sporadiske stikprøvekontroller i forskellige dele af landet er næppe realistisk. Ydermere har metoden det problem, at den uvægerligt videregiver et forenklet billede af en kompleks sproglig virkelighed. Sprogbrugere bliver let opfattet som automater, der leverer et lingvistisk produkt (jf. kritikken hos Giles 1979), og sproget bliver følgelig at betragte som noget homogen og konstant. B&L går ud fra, at en person, hvis sprog består af lutter ulokaliserbare former, taler RM, og i forlængelse heraf taler Brink (1986:24) om 'maksimalt rigssprog' defineret som 'sprog, der er så rent et rigssprog, som det nu engang kan forefindes i riget ... hos den yderste procent [af befolkningen]'. Her tages der tilsyneladende ringe hensyn til begrebet udtale-

variation og til det efterhånden veldokumenterede faktum, at udtalen hos individuelle sprogbrugere aldrig er konstant, men hele tiden ændres – selv inden for den samme diskurs – afhængigt af forhold som samtalepartner, referencegruppe, kontekst og samtaleemne (se fx Giles, Coupland og Coupland 1991; Ladegaard 1995a).

En alternativ tilgang til RMs-begrebet ville derfor være at betragte dette som et abstrakt udtaleideal, der i større eller mindre udstrækning følges af individer overalt i landet, snarere end en konstant udtalevarietet hos visse københavnske eller sjællandske sprogbrugere. Dette syn på standardsproget kommer til udtryk hos bl. a. Milroy og Milroy (1991:22-23), der siger:

It seems appropriate to speak more abstractly of standardisation as an *ideology*, and a standard language as an *idea in the mind rather than a reality* – a set of abstract norms to which actual usage may conform to a greater or lesser extent. (fremhævelsen er min, HJL)

I denne definition tages der udgangspunkt i, at standardisering for det første er en ideologi, og for det andet at den faktiske sprogbrug kan være mere eller mindre i overensstemmelse med et ideologisk præget normsæt, dvs. i det konkrete tilfælde mere eller mindre 'rigsmålsnær'⁵ alt afhængig af situationen.

Et andet aspekt af RMs-debatten, som det er vigtigt at få betonet i denne sammenhæng er, at RM først og fremmest er ideal- og prestigevarieteteten i det danske udtalehierarki (Heger 1981:45; Brink 1986:7). Denne dimension understreges i N. Couplands (1990:237) definition af standardbegrebet, hvor han bl.a. siger:

Standard languages may loosely be said to 'possess' or 'carry' prestige, but more appropriately they *embody* assessments of what is prestigious. There is therefore enormous potential variation, across individuals and across time, though the paradox is that standard languages tend above all to embody evaluative consensus, a stable national identity through language loyalty.

Udgangspunktet hos N. Coupland er igen den individuelle variation. Netop fordi standardsprog er indbegrebet af prestige, så vil der i den sociale evaluering af denne sprogbrug potentielt være stor variation fra sprogbruger til sprogbruger og fra situation til situation. Alligevel fastslår forfatteren, at standardsprog paradoksalt

nok er indbegrebet af evaluativ konsensus, og han foreslår, at man måske endda kan bruge graden af evaluativ diversitet til at 'måle', hvorvidt betegnelsen 'standard' ville være passende at bruge om en given varietet.

Den individuelle variation i såvel opfattelsen som beherskelsen af standardsproget bliver grundigt dokumenteret i et britisk forskningsprojekt. På baggrund af etnografiske interview med informanter fra England, Skotland og Wales med forskellig alder, køn og socialklassebaggrund har Eustace (1998) fundet belæg for, at 'standard engelsk' ikke opfattes som en konstant udtalevarietet hos visse sprogbrugere, men snarere som et abstrakt udtaleideal, som konstant forhandles og genforhandles imellem de enkelte samtalepartnere i en diskurs. Eustace finder desuden belæg for i sine interview, at individuelle sprogbrugeres opfattelse af regional identitet, gruppetilhørsforhold og personlig identitet i forskellige samtalsituationer har afgørende betydning for, i hvor høj grad de forsøger at standardisere deres sprog, dvs. akkommodere i retning af et abstrakt udtaleideal – som i øvrigt i den skotske og waliske kontekst ikke er RP – eller i stedet forsøger at ændre sproget i retning af deres egne regionale eller sociale sprognormer. Set i relation til den problemstilling der diskuteres i denne artikel, kan vi konkludere at Eustaces arbejde bekræfter, at 'standardsproget' i praksis opfattes som et normsæt, som den individuelle sprogbruger følger i større eller mindre udstrækning afhængigt af kontekstuelle faktorer, og afhængigt af i hvor høj grad sprogbrugeren er i stand til at ændre sin udtale.

3.1. Regionale RMs-normer?

Med henvisning til det socialpsykologiske aspekt, der danner udgangspunktet for nærværende diskussion, er der belæg for at konkludere, at RM generelt opfattes som prestigevarieteteten i det danske udtalehierarki. I den allerede omtalte undersøgelse af holdninger til RM og andre varieteter af dansk talesprog (sønderjysk, århusiansk, fynsk, bornholmsk, høj- og lavkøbenhavnsk) i fire danske lokaliteter (Ladegaard 1992; 1998b) viser det sig, at der blandt informanterne i de fire regionalt bestemte grupper (Øst- og Vestjylland, Fyn og Københavnsområdet) er enighed om at vurdere den RMs-talende (samt i nogen grad også den højkøbenhavnske) generelt mere positivt

end de øvrige medvirkende, ikke mindst mht. status og kompetence (intelligens, uddannelse, lederevner, social status). Hvad angår de sproglige kvaliteter (korrekthed, æstetisk kvalitet) scorer den RMs-talende markant højere end de øvrige medvirkende, men bliver til gengæld overgået af den sønderjysktalende person, når det gælder vurderingen af pålidelighed og venlighed (spm. 6 og 7) (se tabel 3).

I samme holdningsundersøgelse bliver informanterne bedt om at identificere de medvirkende sprogbrugere ('Hvor tror du personen kommer fra?'). Med hensyn til den geografiske placering af den RMs-talende viser det sig, at sprogbrugen i én af de nærmeste lidt større (provins)byer typisk betragtes som RM. Blandt de vestjyske informanter foreslår man nemlig oftest, at den RMs-talende er fra Herning eller Holstebro. I Østjylland bliver samme person derimod identificeret som århusianer, mens hun på Fyn generelt bliver betragtet som odenseaner. I Københavnsområdet anser man derimod vedkommende for at være fra Roskilde eller (en forstad til) København.

Resultaterne fra denne holdningsundersøgelse tyder altså på, at RMs-idealet er regionalt betinget, således at udtaleidealet i Jylland i jyske informanternes bevidsthed også knytter sig til en geografisk realitet, der har med Jylland at gøre – i dette tilfælde en vilkårlig by af en vis størrelse, som kan relateres til informantens nærmiljø. Et tilsvarende mønster tegner sig for de fynske og sjællandske informanter, hvilket vi måske kan tage som et udtryk for, at der – i hvert fald i ikke-lingvisters bevidsthed – findes en række regionalt betingede RMs-idealiser i Danmark (en jysk, en fynsk og en sjællandsk); (jf. situationen i Canada, se Edwards og Jacobsen 1987). Derved kommer den folkelige RMs-opfattelse til at ligge ganske tæt på det, der inden for dansk sprogforskning traditionelt betegnes som regionalsprog (se videre i 4.1.2).

TABEL 3

Gennemsnitlige scoringer for en række danske talesprogsvarieteter, sønderjysk, østjysk, bornholmsk, fynsk, lav- og højkøbenhavnsk samt RM, m.h.t. opfattelsen af speakerens status og kompetence (spørgsmål 1-4: intelligens, uddannelse, lederevner, social status); personlig integritet og medmenneskelige egenskaber (spørgsmål 5-8: selvsikkerhed, pålidelighed, venlighed, humoristisk sans); identitet (spørgsmål 9-10: opfattet lighed, ønske om lighed) samt sproglige kvaliteter (spørgsmål 11-12: korrekt dansk, pænt dansk) (N=212) (Vurderingsskala 1-5, hvor 1 = den mest negative evaluering; 5 = den mest positive)

	Sønder- jysk	Øst- jysk	Born- holmsk	Fynsk	L-kbh.	H-kbh.	RM
(1) Intelligens	2,61	2,49	2,86	2,9	2,25	4,03	4,15
(2) Uddannelse	1,88	2,28	2,71	2,72	2,11	4,34	4,11
(3) Lederevner	2,02	2,05	2,43	2,66	2,36	3,72	4,01
(4) Social status	2,56	2,49	2,91	2,90	2,21	4,60	3,98
(5) Selvsikkerhed	2,80	2,68	2,55	3,12	3,74	4,25	3,88
(6) Pålidelighed	3,93	3,19	3,34	3,58	3,38	3,37	3,82
(7) Venlighed	4,24	3,21	3,66	3,80	3,63	3,26	3,85
(8) Humor	3,12	2,54	2,96	3,33	3,13	2,59	3,20
(9) Lighed	1,41	1,50	1,60	1,90	1,39	1,71	2,92
(10) Ønsket lighed	1,42	1,32	1,60	1,69	1,33	1,85	2,95
(11) Korrekt sprog	2,28	2,38	2,51	2,52	2,37	4,07	4,51
(12) Pænt sprog	2,29	1,93	2,43	2,52	1,71	3,43	4,47

Kursivering angiver den mest negative vurdering på spørgsmålet; **fed type** angiver den mest positive vurdering

Eksistensen af regionalt betingede RMs-normer betyder imidlertid ikke, at ulokaliserbarheden er uden betydning, idet RM for mange netop er karakteriseret ved, at det ikke er underlagt de regionalt betingede stereotyper, der associeres med dialekterne (Ladegaard 1992). Brink (1986:26) fremhæver også dette aspekt af RMs-forståelsen og siger, at

selvom ingen lægfolk præcis ved, hvilke sprogræk der er lokaliserbare, eller præcis hvilke lokaliserbare træk de selv har, så er der dog en ret stor bevidsthed omkring dette, og selve lokalisbarhedsbegrebet er fuldt levende, eftersom ulokaliserbarhed i høj grad er efterstræbt.

Derfor giver det mening at holde fast ved ulokaliserbarhedsprincippet, samtidig med at vi holder os de problemer for øje, som den B&L'ske RMs-definition medfører.

B&Ls arbejde har været banebrydende i forsøget på at udrede og afgrænse RMs-begrebet og vil altid indgå i enhver debat om emnet. Men udgangspunktet for arbejdet bag denne artikel er fortsat, at en RMs-definition, der kun interesserer sig for *former* og ikke for sprogbruger, kontekst og situation; en definition som ikke tager højde for intonation, men samtidig har ulokaliserbarhed som kriterium og derudover fastholder, at ulokalisert RM i praksis kun tales af en lille procentdel af sprogbrugere i hovedstadsområdet, er problematisk. I et socialpsykologisk perspektiv må opfattelsen af RM - eller som Brink (ibid.) udtrykker det: rigsmålets 'social[e] realitet i folkesjælen' - nødvendigvis spille en central rolle. Det faktum at RM overalt i Danmark tilsyneladende er dels prestigebetonet, dels associeres med sprogbrugen i et regionalt centrum - i dette tilfælde en (provincs)by af en vis størrelse i informanternes nærmiljø - tyder imidlertid på, at en københavnsk sprogbruger (med københavnsk intonation), som ifølge den B&L'ske definition taler RM, generelt ikke ville blive anerkendt som RMs-talende i Jylland og på Fyn, men derimod som københavner, hvilket uden tvivl ville have afgørende indflydelse på, hvordan personen opfattes. Der synes altså at være belæg for som udgangspunkt at betragte RM som ulokalisert prestigesprog, der overalt i landet betragtes som udtaleideal, og med den vigtige betragtning in mente at opfattelsen af, hvad der er RM, eller hvor man taler RM, ikke nødvendigvis er den samme i forskellige dele af landet.

4. Dansk RM og danske regionalsprog: En empirisk undersøgelse

Formålet med den empiriske undersøgelse, der skal fremlægges i det følgende, har været at samle yderligere dokumentation for den folkelige opfattelse af RM i Danmark. Dette sker med baggrund dels i de allerede fremlagte tendenser, dels i Prestons (1996) argumentation for, at folks opfattelse og bevidsthed omkring sproglige varieteter i langt højere grad end tidligere bør indgå i lingvisternes beskrivelser af disse. Traditionelt har man inden for lingvistikken gjort meget for at adskille folkelig og videnskabelig bevidsthed og generelt tillagt den folkelige bevidsthed ingen eller kun ringe værdi. Preston mener imidlertid, at den folkelige bevidsthed omkring sproglige normer udgør en meget værdifuld ressource, som lingvister med fordel kan drage nytte af i deres beskrivelser og kategoriseringer af sproglige og sociokulturelle forhold (se også Cheshire og Edwards 1991).

4.1. Metode

4.1.1. Formål og procedure

De resultater, der skal fremlægges i det følgende, er baseret på en spørgeskemaundersøgelse blandt 150 informanter. Besvarelserne har som deres primære formål at belyse følgende spørgsmål: (1) Hvilke(n) af en række afspillede sprogprøver opfattes som RM? (2) Er opfattelsen af RM regionalt betinget? (3) Hvilke sproglige træk har afgørende betydning for identificeringen af RM og andre sprogprøver? (4) Hvordan defineres eller forklares begreberne RM og regionalsprog? (se spørgeskema i bilaget)

Informanterne blev ikke på forhånd orienteret om de eksakte formål med undersøgelsen, men blot instrueret i proceduren og de enkelte dele af spørgeskemaet. Denne fremgangsmåde blev valgt, fordi undersøgelsen har til formål at elicitere det umiddelbare førstehåndsindtryk, og ikke forudfattede meninger eller besvarelser inspireret af lærebøger. Spørgeskemaets to første sider blev først omdelt og gennemgået, hvorefter fem udvalgte sprogprøver (se 4.1.2) blev afspillet i tilfældig rækkefølge. Da formålet med denne undersøgelse ikke er en sammenligning mellem forskellige sproglige varieteter, blev sprogprøverne kun afspillet én gang med en kort

pause efter hver afspilning. Efter besvarelsen af spørgsmålene i tilknytning til de fem sprogprøver blev spørgeskemaets sidste side med tillægsspørgsmål samt personlige oplysninger omdelt, og til slut – efter besvarelse af samtlige spørgsmål – blev undersøgelsens egentlige formål forklaret, og informanterne fik lejlighed til at stille spørgsmål.

4.1.2. Sprogprøver

De fem sprogprøver, der er blevet anvendt som stimuli i forbindelse med spørgeskemaundersøgelsen, er uddrag af autentiske interview foretaget af Institut for Dansk Dialektforskning og udgivet på bånd i forbindelse med undervisningsmaterialet *Vi bor i Sønderjylland. Sprog og kultur i lokalsamfundet* (Pedersen 1993). Uddragene er af ca. 40-50 sekunders varighed, og passager, der indholdsmæssigt måtte afsløre en eller anden form for regional tilknytning, er skåret væk. Sprogprøverne kan ikke betegnes som homogene; speakerernes køn er forskelligt (tre mænd og to kvinder); stemmekvaliteten er ikke kontrolleret, og indholdet af sprogprøverne varierer ligeledes betydeligt (fra barndomsoplevelser til boligfornyelse og arbejdsbeskrivelser). Når disse forhold ikke anses for problematiske, så skyldes det, at formålet med undersøgelsen ikke er at sammenligne de fem sprogprøver, og at det har været essentielt at finde sprogprøver, der i forvejen var klassificeret af dialektologer som hhv. regionalsprog og RM.

De fem sprogprøver er valgt med henblik på at korrelere med informanternes regionale tilknytning, således at sprogbrugere af både jysk, fynsk og sjællandsk herkomst er inkluderet. Da undersøgelsen som sit primære formål har at elicitere folkelige RMS-opfattelser, har det ikke været aktuelt at inkludere de traditionelle dialekter, men derimod eksempler på det, der af dialektologer betegnes som hhv. RM samt jysk, fynsk og sjællandsk regionalsprog. Betegnelsen 'regionalsprog' er ikke umiddelbart kendt internationalt, men kan formentlig bedst sammenlignes med begrebet 'regional standard' (Edwards og Jacobsen 1987) – en slags mellemting mellem RM og dialekt. Normann Jørgensen (1983:20) definerer det som et sprog der

(1) er fælles for et forholdsvis stort, men ikke let afgrænset område, (2) på den ene side har stedbundne former, men på den

anden side også følger udviklinger fra rigsdansk, og (3) ikke har en fast kombination af særtræk, men ofte skifter mellem stedbundne og fællesdanske former.

Foruden de formelle lingvistiske kriterier nævner Ejskjær (1964:9) desuden det forhold, at regionalsprogstalende generelt oplever deres sprog som korrekt. Når regionalsproget bruges som sproglig kategori i lighed med dialekt og RM, som tilfældet er i den danske litteratur, så er det imidlertid et problem, at det er meget vanskeligt at lave en præcis sproglig afgrænsning, og at definitionen derfor i nogen udstrækning bliver baseret på et subjektivt skøn. Det medfører en betydelig grad af variabilitet, som sprogprøverne i nærværende undersøgelse netop er et eksempel på, og i praksis kan regional-sprogsbegrebet formentlig bedst anskues som et vidtspændende kontinuum lige fra det meget RMs-nære til det meget dialekt-nære. Med baggrund i et omfattende empirisk materiale argumenterer Kristensen (1983:68-69) dog for, at regionalsproget i praksis bør betragtes som værende tættere på RM end på dialekt.

De fem anvendte sprogprøver, der ifølge dialektologernes kategorisering kan betegnes som hhv. sjællandsk, fynsk, øst- og vestjysk regionalsprog samt RM, kan beskrives vha. følgende sproglige karakteristika (jf. Pedersen 1993:110-21) (Notation iflg. Brink & Lund 1974):

Stemme 1 (sjællandsk regionalsprog, Ringsted), hvor et påfaldende prosodisk træk er den kraftige stødmanifestation (komplet stemmebåndslukke) i ord som *i går* og *i dag*, og tillige i udtalen af *nu*, som ikke har stød på RM. Derudover kan nævnes e-udtalen i ord som *rense* [ˈrɛnsə], hvor moderne RM har [ˈrænsə] eller [ˈrɑnsə].

Stemme 2 (fynsk regionalsprog, Odense) er klart den af de fem sprogprøver, der har de mest markante regionale træk. Blandt disse kan nævnes, at ord som *fag*, *død*, *vand*, *mand* udtales uden stød og med lang vokal; at 'blødt d' [ð] ikke udtales i ord som *nede*, *ude*, *udtale*, *død*, at datidsendelsen af verber *-ede* udtales med 'hårdt d' som i *troede*, [troˈd], *skruede*, [sgruˈd]); at *han* udtales uden nasalen og med nasaliseret vokal [hɑ̃] og endelig at *kaffe* udtales med 'lyst a' og uden endelsen, dvs. [kaf]. Med denne kombination af fynske træk synes denne speakers sprog således at komme ganske tæt på, hvad der andre steder betegnes som fynsk dialekt (Nielsen 1978).

Stemme 3 (jysk regionalsprog, Århus) har træk i sit sprog, der er typiske for Jylland, men som ikke er specifikt århusianske. Disse inkluderer tendens til j-udtale af det 'bløde d' i ordet *helhed* ['hel,he'j] (men flertallet af ord af denne type har [ð], fx *nede*, *godkende*, *boede*); endelsen *-et* i ordene *amtet* og *villet* udtales med 'hårdt d' [d] (men flertallet af *-et* endelser udtales [ð], fx *huset*, *inspektoratet*, *noget*); og ordsammentrækning i forbindelsen *skidt med det*, ['sgid 'mœ'd].

Stemme 4 (RM, København). De typiske RMs-træk, der høres i denne sprogprøve, inkluderer, at *-et* endelsen i ord som *fået*, *huset*, *rummet*, *loftet* udtales med 'blødt d' [ð] (dog ikke *isoleret*, som speakeren udtaler med 'hårdt d'); at *-d* i ord som *område*, *tid*, *ud* udtales med 'blødt d'; at ordet *vægge* udtales med 'hårdt g' ['vœ'gə]; og at *meget* udtales med 'fladt a', ['ma'ð], hvor moderne RM ofte har et 'dybt a' ['mɑ'ð].

Stemme 5 (jysk regionalsprog, Esbjerg) har de samme sproglige karakteristika som stemme 3 og har desuden å-udtale i ordet *gjorde* ['gjä'], hvor RM ville have o-udtale. Derudover er det forskelle i intonationen, der skiller de to jyske sprogprøver.

4.1.3. Informanter

De 150 medvirkende informanter er alle førsteårsstuderende (inklusive Åbent Universitet) i Nordisk ved Odense Universitet. Eksperimentet er foretaget meget tidligt i deres studieforløb (ca. en måned efter studiestart) for at sikre, at de i undervisningen endnu ikke har stiftet bekendtskab med emner vedrørende regional variation, RM, regionalsprog osv. Dette forhold er naturligvis vigtigt med henblik på at kunne karakterisere informanterne som lægfolk på det sproglige område, uden at det dermed påstås, at der er tale om et repræsentativt udsnit af den danske befolkning. Det eneste kriterium for udvælgelse har været en rimelig grad af regional spredning blandt informanterne fordelt på Jylland, Fyn og Sjælland.

De 150 informanter fordeler sig på 37 mænd (24,7%) og 113 kvinder (75,3%), og deres gennemsnitlige alder er 27,7 år (minimum 19 år; maksimum 58 år). Deres fødested og selvopfattelse fordeler sig som følger:

Fødested		Selvopfattelse	
Jylland	63 (42%)	Jyde	59 (39,3%)
Fyn	51 (34%)	Fynbo	51 (34%)
Sjælland	22 (14,7%)	Sjællænder	21 (14%)
Andet	14 (9,3%)	Andet	19 (12,6%)

4.2. Resultater

I det følgende skal der fremlægges resultater, der belyser (1) den regionale identificering af de fem medvirkende speakere og de sproglige træk, der har haft betydning for informanternes identificering af sprogprøverne; (2) hvilke(n) sprogprøve(r) der betegnes som RM, og hvilke personlige faktorer der har betydning for informanternes karakteristik; og endelig (3) hvordan RM hhv. regionalsprog defineres eller forklares. Da de data, der er blevet analyseret kvantitativt, stammer fra spørgeskemaer med åbne svar, er der tale om kategoriseringer, som ofte er forenklede, og hvor mange detaljer er forbigået, men denne fremgangsmåde er valgt for at kunne give et overblik.

Informanternes evne til at identificere de fem speakeres geografiske oprindelse (spm. 1) må generelt betegnes som god. Stemme 1 (Ringsted) er blevet betegnet som sjællænder af 130 (86,7%) af de medvirkende informanter; stemme 2 (Odense) er blevet allokeret til Fyn af 117 informanter (78%), og stemme 3 (Århus) til Jylland af 128 informanter (85,3%). Et tilsvarende antal, nemlig 127 (84,7%), har ment, at stemme 4 (København) er fra Sjælland, og endelig har 116 (77,8%) betegnet stemme 5 (Esbjerg) som jyde. Mange informanter har været mere specifikke med deres identificeringer og foreslået landsdele eller byer, men af hensyn til overblikket er der kun foretaget kategoriseringer i forhold til de tre landsdele, Jylland, Fyn og Sjælland.

Hvad angår de sproglige træk (eller andre forhold), der har haft betydning for informanternes evne til at kunne identificere sprogprøverne (spm. 2), så er de mange forskelligartede besvarelser igen blevet inddelt i en række overordnede kategorier. Det drejer sig om *Fonetiske forhold* (informanterne har fx nævnt, at 'dybe' eller 'flade' a'er eller 'bløde' d'er har haft betydning for deres identificering af pågældende speaker); *Prosodiske forhold* (fx stød eller into-

nation, dog ikke beskrevet med disse fagtermer); *Andre lingvistiske træk* (som fx ordforråd eller ordsammentrækninger); og endelig kategorierne *Andet* (typisk at speakeren minder dem om en skuespiller, en politiker eller en person de kender) og *Ved ikke*. Besvarelsene fordeler sig på de fem kategorier som følger:

TABEL 4

Identificering af sprogprøver på baggrund af fonetiske eller prosodiske træk, andre lingvistiske træk eller andre forhold

<i>Stemme 1 (Sjælland, Ringsted)</i>		<i>Stemme 2 (Fyn, Odense)</i>	
Fonetiske træk	30 (20.1%)	Fonetiske træk	37 (25.2%)
Prosodiske træk	57 (38.3%)	Prosodiske træk	56 (38.1%)
Andre lingvistiske træk	9 (6.1%)	Andre lingvistiske træk	6 (4%)
Andet	30 (20.1%)	Andet	37 (25.2%)
ved ikke	23 (15.4%)	ved ikke	11 (7.5%)
<i>Stemme 3 (Østjylland, Århus)</i>		<i>Stemme 4 (Sjælland, København)</i>	
Fonetiske træk	29 (20.1%)	Fonetiske træk	35 (24.6%)
Prosodiske træk	32 (22.2%)	Prosodiske træk	17 (12%)
Andre lingvistiske træk	8 (5.6%)	Andre lingvistiske træk	5 (3.5%)
Andet	42 (29.2%)	Andet	59 (41.6%)
ved ikke	33 (22.9%)	ved ikke	26 (18.3%)
<i>Stemme 5 (Vestjylland, Esbjerg)</i>			
Fonetiske træk	18 (12.7%)		
Prosodiske træk	14 (9.9%)		
Andre lingvistiske træk	11 (7.7%)		
Andet	43 (30.3%)		
ved ikke	56 (39.4%)		

Et gennemgående træk ved disse besvarelser er for det første, at en forholdsvis stor procentdel af svarene for hver af speakerne er blevet kategoriseret som *Andet*. Det betyder, at det for en stor dels vedkom-

mende ikke har været specifikke sproglige træk, der har været bestemmende for deres identificering, men derimod andre forhold. Disse forhold inkluderer typisk henvisninger til bestemte personer, enten personlige bekendtskaber eller offentlige personer, der taler ligesom pågældende speaker og derfor har været brugt som model for en identificering. For det andet viser svarene, at forholdsvis mange tillægger prosodiske træk en vigtig rolle, ikke mindst ved identificeringen af den sjællandske og fynske sprogrøve. Ved førstnævnte speaker nævner informanterne typisk, at denne 'hakker' eller 'støder' i mange af ordene (kraftig stødmanifestation), mens det ved sidstnævnte hedder, at denne 'synger' når han snakker (intonation). Også fonetiske træk spiller en rolle, og her er det typisk vokalkvaliteter (specielt udtalen af a og e) samt d-udtale (hårdt eller blødt), der bliver nævnt.

Hvad angår de betegnelser, som de enkelte sprogprøver er blevet tildelt (spm. 3), så er de åbne besvarelser igen blevet inddelt i fem kategorier, nemlig *Dialekt*, *Regionalsprog*, *RM*, *Andet* og *Ved ikke*. Kun i et enkelt tilfælde er en besvarelse blevet rubriceret som *Regionalsprog*, og denne kategori kan derfor lades ude af betragtning. Generelt er det svar, der er kategoriseret som *Andet*, der dominerer i besvarelsene. Det drejer sig om de tilfælde, hvor informanterne har beskrevet speakerens sprog med deres egne ord og fx betegnet sproget som fint eller bondsk, velformuleret, tydeligt, snobbet eller affekteret, kultiveret eller bare almindeligt. Hvad angår betegnelsen dialekt, så er det primært den fynske speaker, samt i nogen grad de to jyske, der er blevet associeret med denne betegnelse, mens RMs-begrebet i overvejende grad forbindes med stemme 3 (Århus) og stemme 4 (København). Fem informanter har ment, at stemme 5 (Esbjerg) taler RM; én har ment, at stemme 1 (Ringsted) taler RM, mens ingen har betegnet den fynske speaker som RMs-talende. Det vil sige, at analysen af netop dette spørgsmål kan koncentrere sig om den århusianske og københavnske speaker. I tabel 5 og 6 fremlægges fordelingen af svar på de fem ovenfor nævnte kategorier fordelt på informanternes geografiske oprindelse (dvs. deres egen opfattelse af regional tilknytning).

TABEL 5

Sproglig kategorisering af stemme 3 (Århus) fordelt på informanternes geografiske oprindelse

	Jyde	Fynbo	Sjælland	Andet	
Dialekt	13	11	6	4	34
Regionalsprog	0	1	0	0	1
Rigsmål	13	4	2	1	20
Andet	20	16	4	7	47
ved ikke	13	17	8	7	45
	59	49	20	19	147

Som det fremgår af tabellen er det langt overvejende jyder, der har betegnet den århusianske speaker som RMs-talende. Set i relation til den tidligere rapporterede tendens til at betragte sproget i ét af de nærmestliggende regionale centre som RM, er dette resultat helt forventeligt. Dernæst skal det bemærkes, at 63% af besvarelserne findes i kategorierne *Andet* og *Ved ikke*. De forholdsvis mange ved ikke-svar er naturligvis et udtryk for den usikkerhed, der er behæftet med at kategorisere sproget, mens betegnelserne under kategorien *Andet* vidner om en generelt positiv opfattelse af sproget. De betegnelser, der optræder i langt de fleste tilfælde, er nemlig positive udtryk som fx 'behageligt', 'pænt', 'varieret', 'let forståeligt', samt ord, der giver associationer i retning af standardsprog, nemlig 'neutralt', 'ikke-bondsk' og 'ikke-dialekt'. Hvis vi dernæst betragter den sproglige kategorisering af den københavnske speaker, så er billedet som det fremgår af tabel 6.

TABEL 6

Sproglig kategorisering af stemme 4 (København) fordelt på informanternes geografiske oprindelse

	Jyde	Fynbo	Sjælland	Andet	
Dialekt	2	2	2	1	7
Rigsmål	16	20	6	6	48
Andet	32	19	9	8	68
ved ikke	8	9	3	3	23
	58	50	20	18	146

Også for denne speaker er det besvarelserne under kategorien *Andet*, der dominerer (46,6%). En stor del af de hyppigst forekommende betegnelser for sproget er positive, som fx 'tydeligt', 'velformuleret', 'korrekt' og 'kultiveret', men også mere negativt ladede termer som 'affekteret', 'snobbet', 'arrogant' og 'overklasseagtigt'⁶ er fremtrædende. Dernæst skal de forholdsvis mange besvarelser inden for kategorien *RM* (32,8%) naturligvis kommenteres. Hvis vi kigger på informanternes geografiske oprindelse, er der flest fynboer, der har betegnet stemme 4 som RM, men også forholdsvis mange jyder befinder sig i denne gruppe, hvilket ikke umiddelbart stemmer overens med den ovenfor skitserede tendens. Hvis vi ser nærmere på besvarelserne fra de jyske informanter, er billedet imidlertid mere komplekst, end det umiddelbart synes. Det skyldes for det første, at 10 af disse besvarelser godt nok betegner stemme 4 som RM, men *ikke* associerer speakeren med København, endsiige Sjælland. Fire informanter har betegnet hende som jyde (Midtjylland eller Århus), mens seks har krydset af ved *Ved ikke*. Derudover har fem andre informanter tilkendegivet en form for modifikation i forhold til

begrebet RM, nemlig 'i retning af', 'tæt på' eller 'næsten rigsmål'. Det betyder altså, at den bevidste association mellem Sjælland og RM generelt ikke synes at være til stede hos disse informanter. Blandt de 16 jyder i denne kategori er der i øvrigt kun én mand. At den fynske speaker ikke har været RMs-kandidat for de fynske informanter, skyldes formentlig de forholdsmæssigt mange regionale træk i speakerens sprog.

Det sidste sæt af resultater, der skal fremføres i denne sammenhæng, vedrører undersøgelsens to tillægsspørgsmål, nemlig informanternes bud på en forklaring eller definition af begreberne RM og regionalsprog. De kvantificerede besvarelser fremgår af tabel 7 og 8, efterfulgt af en række eksempler. Hvad angår kvantificeringen, skal det bemærkes, at flere af besvarelserne kunne placeres i mere end én kategori, idet der indgår flere elementer i definitionen. Indplaceringen har været bestemt af, hvilke(t) element(er) der var dominerende i besvarelsen.

TABEL 7
Folkelige RMs-definitioner fordelt på kategorier

(a) Udtaletræk ('åbne' a'er, 'bløde' d'er)	7 (4,7%)
(b) Artikulation (tydelig og præcis udtale)	34 (22,7%)
(c) Korrekt sprog (grammatik, udtale)	28 (18,7%)
(d) Geografisk neutral udtale	20 (13,3%)
(e) Udtale à la speakerne i radio og TV	25 (16,7%)
(f) Andet (det oprindelige sprog, lever op til normsæt, sproget som det tales i en bestemt region)	36 (24%)

EKSEMPLER

(Tal og bogstaver i parentes angiver h.h.v. informantnummer, køn (M/K) samt geografisk tilknytning (Jylland, Fyn, Sjælland, Andet)

Ad a) (1) 'Man udtaler hele ord ... bruger ikke flade a'er' (25, K, A)

(2) 'Pænt "dronninge-dansk" med 'høje a'er' ...' (23, K, S)

Ad b) (1) 'Man udtaler hele ordet, som det staves, fx. udtaler "ikke" og ikke "ik", som mange ellers hakker af ...' (40, K, F)

(2) 'Jeg mener dansk rigsmål er når ordene udtales helt uden at endelserne mangler, således at alle danskere kan forstå det ...' (59, K, F)

(3) 'Én som taler rimelig tydeligt uden at ende hver sætning med "ik" og "egå". Én som ikke knirker som sjællænderne og synger som fynboerne, men egentlig stort set udtaler tingene som de skrives' (75, K, F)

(4) 'En meget tydelig sprogudtale. Får alle endelser med. Klare vokaler. Tales i højere sociale lag' (142, M, J)

Ad c) (1) 'Et sprog uden dialekt og med korrekt grammatik' (22, K, J)

(2) 'Korrekt dansk, med rigtig udtale og rigtige tryk' (11, K, J)

(3) 'Det danske rigsmål er det korrekte dansk, bestemt af dansk sprog-nævn. I modsætning til modersmål er dette sprog ikke formet af den enkelte ...' (10, K, S)

Ad d) (1) 'At man ikke kan høre nogen decideret dialekt. At det er svært at bedømme hvor personen kommer fra' (65, K, Andet)

(2) 'Et neutralt sprog, som ikke bærer præg af dialekt eller andre regionale aspekter' (16, K, J)

Ad e) (1) 'Det sprog som tales i fjernsynet med tydelig udtale af alle stavelser ...' (17, M, J)

(2) 'Sådan som de fleste nyhedsoplæsere taler; det er ikke umiddelbart til at høre hvor de kommer fra' (20, K, F)

Ad f) (1) 'En dialekt der har klaret sig godt. En udgave af dansk, der i høj grad har sat – og sætter – en kulturel, social og økonomisk dagsorden for, hvad der er rigtigt og forkert' (121, M, F)

(2) 'Dansk rigsmål er den betegnelse der bruges for det der kommer tættest på det originale sprog' (47, K, F)

Forskellige regionalt betingede opfattelser af RM:

(3) 'Det tales hovedsageligt i Nordsjælland. Udtaler tydeligt alle bogstaver og er derfor meget forståeligt. Det har dog en tendens til at lyde affekteret eller overklasseagtigt' (64, K, S)

(4) 'Nordsjællandsk – uden for meget københavneraccent' (73, M, S)

(5) '*Bør være*: Det sprog der er enighed om (ikke politisk) er forståeligt for alle. TVA – eksempelvis. *Er*: Det "pæne" nord for København, whisky, fjams og hifi' (61, M, S)

(6) 'Jeg forbinder rigsmål med en meget klar udtale af hvert enkelt ord ... Mener det bliver talt i området mellem Århus – Randers' (83, K, J)

(7) 'Dansk rigsmål – vel nærmest som det tales i Randers ...' (91, M, J)

(8) '... mig bekendt er det århusianske sprog tæt på at være rigsmål' (94, M, F)

(9) 'Jeg har altid ment, at jeg selv taler rigsdansk. Jeg vil sige, at folk i Midtjylland er dem, der kommer tættest på rigsdansk ...' (68, K, J)

Hvis vi sammenligner disse folkelige opfattelser af RM med de tidligere skitserede lingvistiske definitioner er det påfaldende, at forholdsvis mange (i alt 41,3%) associerer RMs-beherskelse med præcis artikulation eller korrekt udtale og grammatik. Korrektheds-kriteriet er forventeligt i forhold til, hvad de fleste forventer af et standardsprog (se Brink 1986:8 ff.), hvorimod den store tilslutning til præcis og omhyggelig artikulation som RMs-kriterium kan betegnes som overraskende⁷. At ulokaliserbarhedskriteriet tilsyneladende ikke er dominerende i besvarelserne skyldes i vid udstrækning den vilkårlighed, som en kvantificering af kvalitative udtalelser ofte medfører.

Hvis vi nemlig inkluderer alle de svar, som nævner, at RM skal være 'uden dialekt/accent', 'uden lokale udtryk' eller 'ikke præget af den egn, man kommer fra', så kommer tallet op på 82 (54,7%). Dertil kommer, at yderligere 22 (14,7%) implicit har nævnt det ulokaliserbare gennem udtalelser som 'et sprog alle forstår', 'fællessprog/norm' eller 'radio/TV-sprog'. Konklusionen bliver derfor, at ulokaliserbarhedskriteriet generelt vægtes forholdsvis højt også i disse populære udtalelser. Hvad angår de regionalt betingede opfattelser af RM er der bred enighed om at foreslå hhv. en jysk og en sjællandsk region som de områder, hvor man taler RM, nemlig i Østjylland (Århus-Randers området) samt i Nordsjælland. I den forbindelse skal det også bemærkes, at der generelt er overensstemmelse mellem informanternes oprindelse og disse geografiske allokalationer for RMs-beherskelse.

Til slut skal der gives eksempler på folkelige regionalsprogsdefinitioner. De kvantificerede besvarelser fremgår af tabel 8, efterfulgt af eksempler.

TABEL 8
Folkelige regionalsprogsdefinitioner fordelt på kategorier

(a) Dialekt (regionalsprog er d.s.s. dialekt)	99 (65,9%)
(b) 'Standard dialekt' (regionalt RM el. standardiseret dialekt)	22 (14,7%)
(c) Andet	21 (14,1%)
(d) ved ikke	8 (5,3%)

EKSEMPLER

Ad a) (1) 'De forskellige dialekter, der findes i de forskellige regioner (sønderjysk, nordjysk, fynsk osv.)' (22, K, J)

- (2) 'Jeg formoder det er en anden betegnelse for dialekter' (94, M, F)
- Ad b) (1) 'Regionalsproget forbinder jeg med rigsmålet, blot ført ud i Danmarks regioner og tilført dialekt. Tilpasset det specifikke område' (51, M, J)
- (2) 'Et sprog, hvor særlige geografiske (generelle) kendetegn høres, uden at dialekten er så udpræget, at nærmere stedfæstelse kan ske ...' (115, K, F)
- Ad c) 'Jeg har aldrig hørt om dette begreb, og iøvrigt tror jeg ikke det eksisterer ...' (21, M, J)

Det mest påfaldende resultat mht. den folkelige opfattelse af regionalsprog er formentlig, at en forholdsvis lille procentdel (14,7%) giver beskrivelser, der kan henføres til den lingvistiske definition som regionalt RM eller standardiseret dialekt, mens langt de fleste, nemlig omkring 2/3 af informanterne, anser regionalsprog for at være identisk med dialekt. Hvis vi dertil lægger de knap 20%, som har givet et *Andet*-svar eller svaret *Ved ikke*, så kan vi konkludere, at regionalsprogsbegrebet generelt er ukendt for disse informanter.

4.3. Diskussion

Selvom man generelt ikke har interesseret sig meget for holdninger i den danske RMs-debat, så er det dog et gennemgående træk, at der alligevel henvises til socialpsykologiske aspekter, om ikke eksplicit, så dog implicit. Dette kommer fx til udtryk i synspunkter vedrørende forskellen mellem RM og regionalsprog. Ejskjær (1964:9) fremfører i sin regionalsprogsdefinition, at sproget skal *føles* korrekt for sine brugere, og K.M. Pedersen (1986:11 ff.) påpeger, at det både sprogligt og geografisk er uhyre vanskeligt at afgrænse regionalsprog, og hovedsagen bliver derfor, hvordan regionalsprogstalende *opfatter* deres sprog, nemlig som RM. Tilsvarende diskuterer I.L. Pedersen (1986) de problemer det indebærer at finde frem til de(n) sproglige norm(er) i et fynsk sprogsamfund. Hun tillægger holdningerne afgørende betydning og foreslår på baggrund heraf tre funktionelle normer (dialekt, regionalsprog, RM) i det pågældende samfund. Også Brink (1986:25), der ganske vist afviser tanken om, at 'én eller

andens bedømmelse af sprogets verden' skulle have afgørende indflydelse på definitionen af sproglige kategorier, henviser til den folkelige konsensus vedrørende sproglige idealer og til RMets 'sociale realitet i folkesjælen' (s. 26), mens Kristiansen (1992), der eksplicit vedkender sig et socialpsykologisk sigte, har det som sit hovedformål at analysere styrkeforholdet mellem RM, regionalsprog og dialekter i forhold til begrebet normideal. Med tanke på disse udtalelser vil vi derfor fastholde betydningen af den folkelige bevidsthed omkring sproglige normer, og med baggrund i denne undersøgelses empiriske udsagn diskutere en række metodiske og terminologiske aspekter af den standende RMs-debat.

4.3.1. Metodiske problemstillinger

Den første problemstilling vedrører ulokaliserbarhedskriteriet. I undersøgelsen er der bred enighed om, at kun to af de medvirkende speakere kan karakteriseres som RMs-talende, nemlig den københavnske og den århusianske. For de samme speakere gælder det også, at deres sprog typisk bliver beskrevet med udtryk som 'neutralt', 'ikke-bondsk' eller 'ikke-dialekt'. Samtidig nævner 54,7% eksplicit én eller anden form for ulokaliserbarhed i deres RMs-definitioner (dertil kommer 14,7% implicite henvisninger), og vi vil derfor fastholde, at ulokaliserbarhedskriteriet er vigtigt også i den folkelige forståelse af RMs-begrebet. Hvad der imidlertid kun i meget ringe omfang er blevet problematiseret i RMs-debatten er, hvordan man praktisk håndterer dette begreb, eller sagt med andre ord, hvem der skal afgøre, hvorvidt en sproglig varietet eller variant er lokalisierbar eller ej.

Normann Jørgensen og Kristensen (1996:155) konstaterer, at RMs-begrebet synes at hvile på ét eneste sociolingvistisk kriterium, nemlig lokalisierbarhed. Derefter anbefaler de, at sprogforskeren begiver sig ud i den virkelige verden for at identificere de ulokaliserbare træk for derefter at finde frem til sprogbrugere, der *kun* har ulokaliserbare træk i deres sprog. Hvis de findes – og det mener forfatterne de gør – så er RMs-begrebet utvetydigt og klart. Heger (1981:45) argumenterer på samme måde for, at det lader sig gøre entydigt at afgøre, om en udtale er RM eller ej, og at denne afgørelse er uafhængig af iagttagers eventuelle manglende evne til at stedfæste en udtale. Denne argumentation bringer imidlertid

ikke videre klarhed over, hvordan vi praktisk håndterer (u)lokaliserbarheden. Brink (1986:25) stiller ganske vist spørgsmålet ('Hvem skal afgøre lokaliserbarheden?'), men forbigår behændigt essensen i sit eget spørgsmål ved ganske enkelt at svare 'Gud' og derefter understrege, at 'begrebet lokaliserbarhed henviser til den fysiske omverden, ikke til nogen lokaliseringssevne hos nogen'. Dermed afvises den reelle betydning af den folkelige bevidsthed, som forfatteren ellers har henvist til, samtidig med at problemet – nemlig hvilke lokaliserbarhedskriterier vi anvender – forbliver uløst. Argumentationen implicerer nemlig, at dette problem kan løses videnskabeligt vha. objektive, kvantificerbare sproglige kategorier.

Problemet med anvendelsen af disse objektive, kvantificerbare kategorier bliver anskueliggjort i en anden af Normann Jørgensen og Kristensens publikationer, nemlig *Moderne sjællandsk* (1994). Her viser det sig nemlig, at de to forfattere (som begge har stor erfaring inden for talesprogsanalyse) har problemer med den intersubjektive konsistens i deres analyser. I aflytningsfasen deler de af praktiske hensyn optagelserne imellem sig, men dobbelttjekker dog visse optagelser med henblik på at sikre en nogenlunde homogen analysepraksis. For de fleste variabler viser disse sammenligninger en rimelig grad af overensstemmelse, mens der for andre er markante forskelle, som ikke kan ignoreres. Forfatterne erkender problemet og diskuterer en række forhold, der vanskeliggør det sociolingvistiske analysearbejde. De konstaterer fx, at der mht. vokalkvaliteter som regel ikke er tale om at vælge én ud af to mulige varianter, men at der derimod er tale om et fonetisk kontinuum, som måske ikke engang er lineært, og som har mange fikspunkter. Det medfører en vis grad af vilkårlighed i analysen. De to sociolingvister erfarer fx en tendens til at høre a-kvaliteter forskelligt og beslutter derfor at koordinere deres auditive grænser. De foreslår desuden, at analytikerens psyke og åndelige fysiognomi har betydning for resultatet af analysen, idet forhold som træthed, koncentrationsevne, humør og personlighed kan spille ind. Andre sociolingvister (Albris *et al.* 1988:113) argumenterer for, at forskerens sproglige baggrund, påvirkning fra andre sprog man er bekendt med samt den lingvistiske tradition man er opdraget i, også har betydning for analysepraksis, og konklusionen hos disse forfattere bliver derfor, at man må forkaste enhver tanke om en "culture free", objective categorization of speech sounds' (s. 112). Disse forhold understreger blot de problemer, vi må forholde os til, hvis vi på baggrund af såkaldt 'objektive' kriterier forsøger at

kategorisere en variant som (u)lokaliserbar (se Kristiansen 1997 for en kritik af *Moderne sjællandsk*).

4.3.2. Terminologiske problemstillinger

Basbøll (1989:97) behandler som tidligere nævnt en central problematik i den B&L'ske RMs-definition, nemlig at den ikke opererer på faktisk forekommende former. B&Ls lokaliserbarhedskriterier er fortrinsvis segmentalfonetiske og -fonologiske, mens prosodiske træk som intonation og rytme ikke er en del af analysen. Det er der gode grunde til, først og fremmest den at B&L kun interesserer sig for *former*, men også at intonationen er svært håndterlig i den sproglige analyse. Det betyder imidlertid ikke, at prosodien ikke har nogen betydning. De foretagne eksperimenter viser, at prosodiske træk spiller afgørende ind i lokaliseringen af sproglige varieteter (se tabel 4), og vi må derfor fastholde, at hvis vi taler om ulokaliserbarhed og samtidig ser bort fra intonationen, så har vi – i hvert fald fra et folkeligt synspunkt – at gøre med en selvmodsiggende terminologi. Basbøll erkender problematikken, nemlig at et sprog, der ifølge definitionen er RM (og dermed altså betegnes ulokaliserbart) meget vel kan være endda særdeles lokaliserbart pga. fx intonationen, men han mener samtidig, at dette muligvis er i orden – med den begrundelse, at han ikke kender nogen bedre RMs-definition, men derimod mange værre.

Hermed er vi fremme ved et andet, helt centralt problem i RMs-diskussionen, nemlig distinktionen mellem RM og RMs-form. Grunden til at mange danske sprogforskere med udgangspunkt i B&L vælger at operere med separate former, og ikke med RM som sprog, er uden tvivl ønsket om at have en RMs-definition, der er operationaliserbar (jf. Basbøll 1981:61 ff.; Heger 1981:44 ff.). En sådan definition forudsætter nemlig, at enkeltformer isoleres og analyseres i henhold til udtalen af en given variabel. Denne fremgangsmåde muliggør en overskuelig kategorisering af det sproglige udtryk og er derfor praktisk, fx for at skabe overblik over den sproglige situation i et givet område (jf. Normann Jørgensen & Kristensen 1994). Hvad der imidlertid sjældent problematiseres i litteraturen er det faktum, at B&Ls RMs-definition forudsætter, at sproget *læsriveres* fra sprogbrugeren og fra den kontekst og situation, hvori det ytres. Besvarelsene af spm. 3 i nærværende eksperiment ('Hvilken beteg-

nelse vil du give personens sprog?') understreger netop den uadskillelige sammenhæng mellem sprog og sprogbruger, idet flere informanter beskriver sproget vha. stereotyper, der normalt kun bruges om personer (se note 6). Besvarelsene belyser således indirekte det problem, der kan ligge i denne fremgangsmåde.

B&Ls RMs-definiton har som sit udgangspunkt, at sprog kan dissekteres og analyseres objektivt, og det faktum at informant X i en situationelt og kontekstuel afhængig samtale med sprogforsker Y har n% RMs-varianter i sit sprog bruges til at 'påvise', at X taler RM. En sådan følgeslutning er imidlertid ikke uproblematisk. Men vælger man alligevel at kategorisere på denne måde, så bør man under alle omstændigheder gøre opmærksom på de begrænsninger og problemer, der ligger implicit i definitionen, men en sådan diskussion er en sjældenhed i den danske litteratur om emnet (se dog Kristiansen 1997). Her synes Giles' (1979) kritik af sociolingvistikken derfor stadig at være relevant. Han kritiserer den traditionelle labovske sociolingvistik for kun at interessere sig for beskrivelse og klassificering, hvorved sprogbrugerens reduceres til en automat, der leverer lingvistiske data i henhold til overordnede kategorier som køn, alder, socialklasse og region. Dansk (socio)lingvistik synes stadigvæk i overvejende grad at være deskriptiv, og der spores kun ringe interesse for en bevægelse fra 'the what, when and where to the why of sociolinguistic phenomena' (Giles 1979:2) (min fremhævelse).

Et sidste problem i relation til RMs-debatten, som denne undersøgelse har peget på, vedrører regionalsprogsbegrebet. Hovedproblemet i en eksperimentel sammenhæng er, at kun meget få kender til dette begreb. Kun 14,7% af besvarelsene giver forklaringer i retning af 'regionalt RM' eller 'standardiseret dialekt', mens resten (2/3 af informanterne) mener det er det samme som dialekt; eller også giver de et andet svar (som fx at man aldrig har stødt på betegnelsen) eller svarer 'Ved ikke'. K.M. Pedersen (1986:19) skriver om samme erfaring fra Sønderjylland, hvor hun finder, at regionalsprog ikke kan bruges som empirisk kategori, ganske enkelt fordi begrebet er ukendt. Lund (1982) diskuterer en lignende problemstilling og konkluderer, at man i provinssmiljøerne ikke trækker en grænse mellem RM og regionalsprog, fordi begge dele opfattes som fint. Det betyder, at det der i provinsen opfattes som RM ikke er det samme som moderne højkøbenhavnsk, og grænsen trækkes derfor ganske enkelt mellem dialekt og ikke-dialekt.

Det terminologiske problem i forbindelse med regionalsprogsbegrebet har også været berørt i forbindelse med denne undersøgelse, nemlig at regionalsprog som sproglig kategori er meget rummelig. I den fynske sprogpøve blev der således konstateret forholdsvis mange regionale træk, mens der til sammenligning kunne konstateres forholdsvis få lokale træk hos den østjyske speaker. Det vil sige, at kategorien regionalsprog i praksis kommer til at dække over et meget vidt spektrum, lige fra det meget dialektnære til det meget RMs-nære, og – som Brink (1986:30) pointerer – så kan regionalsprogsbegrebet forlede os til at se et enhedspræg, der rent faktisk ikke er der. Det betyder, at vi i praksis kommer til at operere med subjektive underkategoriseringer, som kan fortolkes arbitrært som fx 'tykt og tyndt regionalsprog' og 'udtyndet dialekt' (Lund 1989:77). I nærværende sammenhæng er det selvsagt ikke et problem, at kategoriseringerne er subjektive; problemet opstår dog, hvis de fremstår som objektive.

5. Sammenfatning og konklusion

Vi vil nu kort sammenfatte hovedpunkterne i denne artikel og herunder opsummere de empiriske resultater, der er blevet gengivet og diskutere deres relevans i forhold til den danske RMs-debat.

Det første resultat, som de her skitserede sprogholdningseksperimenter har tilvejebragt, er, at RM generelt *ikke* opfattes som socialt neutral. Mens Koefoed (1988) definerer RM som det neutrale sprog, der ikke afslører speakerens sociale herkomst, er der i de empiriske data imidlertid generel enighed om, at RM-beherskelse associeres med forholdsvis høj socio-økonomisk status. Vi må derfor konkludere, at Hegers definition, der ud over kravet om ulokaliserbarhed siger, at man 'heller ikke må kunne høre fra hvilket socialt lag de [RMs-talende] stammer' (Heger 1981:45), ikke umiddelbart kan bakkes op af den folkelige opinion.

Det andet resultat, som denne artikel har dokumenteret, er, at opfattelsen af RM ikke er den samme i forskellige dele af landet. Det første eksempel (Ladegaard 1992) viser, at den samme RMs-talende speaker (udvalgt efter ulokaliserbarhedskriteriet) generelt bliver identificeret som århusianer af østjyske informanter, som herningenser eller holstebrogenser af vestjyske informanter, som odenseaner af fynske informanter etc. Det andet eksempel stammer fra den her

beskrevne holdningsundersøgelseundersøgelse og viser, at kun den århusianske og den københavnske speaker bliver betegnet som RMs-talende, og desuden at det prædikat, der sættes på speakerens sprog, generelt er afhængigt af informantens geografiske tilhørssted. Det betyder, at det i overvejende grad er jyder, der har betegnet den århusianske speaker som RMs-talende, og at flertallet af de jyder, der har beskrevet den københavnske speakers sprog som RM, har identificeret denne som jyde eller ikke har kunnet placere speakeren geografisk. Hvis denne tendens er korrekt, så bør vi tage den med i betragtning, når vi fx vurderer resultater fra spørgeskemaundersøgelser hvor betegnelsen RM optræder, ikke mindst hvis dette sker uden ledsagelse af auditive stimuli (se fx Nyberg 1980; 1981; Gimbel 1983; Hansen 1983; K.M. Pedersen 1986). Kristiansen (1996:321 ff.) refererer fx til resultater fra diverse dialekt-hitlister (hvor folk bliver bedt om at rangordne en række danske udtalevarieteter uden tilhørende sprogprøver) og konkluderer, at uanset hvor i landet testen udføres, så bliver RM (højkøbenhavnsk) placeret i toppen. Set i lyset af resultaterne fra denne undersøgelse må vi nok sætte spørgsmålstegn ved, om det RM, som fx jyske informanter placerer i toppen af hitlisten, er lig med det, som inden for dansk sprogvidenskab generelt betragtes som RM, nemlig højkøbenhavnsk. Måske er det udtaleideal, som jyske respondenter betegner som RM i virkeligheden det, som dialektologer kalder jysk regionalsprog, hvorved den betydning og prestige, der ofte tillægges københavnsk RM (ud fra den antagelse at der er generel konsensus omkring definitionen af RMs-begrebet) muligvis bliver overvurderet. Under alle omstændigheder understreger resultaterne bag denne artikel, at man i spørgeskemaundersøgelser og hitlistetest vedrørende holdninger til RM, sproglig adfærd m.m., hvor spørgsmål og begreber ikke ledsages af auditive stimuli, bør være opmærksom på, at RM ikke betyder det samme i Jylland som på Fyn og Sjælland.

Derved er vi fremme ved undersøgelsens tredje delresultat, nemlig at ulokaliserbarhed ikke er universel. Blandt flertallet af informanter er der bred enighed om, at RM generelt skal være geografisk neutralt eller ikke-dialekt, men det faktum at samme speaker kan blive betegnet som hhv. RMs-talende jyde, fynbo og sjællænder, samt at jyske informanter er mere tilbøjelige til at betragte en jyde som RMs-talende end en sjællænder, eller at de fejlagtigt tror, at den københavnske RMs-speaker er jyde, indikerer, at ulokaliserbarhedskriteriet er afhængigt af respondenternes egen geografiske

oprindelse. Det betyder, at det, der af en jyde opfattes som RM, måske vil blive opfattet som (en eller anden form for) jysk af en sjællandsk informant – og omvendt – og at prædikaterne jysk, sjællandsk, fynsk etc. måske bedst kan forklares med henvisning til forskelle i intonationen. Hvis vi fx sammenligner den århusianske og den københavnske speaker fra dette eksperiment, så er det ikke først og fremmest de fonologiske forskelle, der er påfaldende. Det drejer sig primært om udtalen af [ø], hvor jyden i et par tilfælde har [d] (*amtet, villet*) og i et enkelt tilfælde har tendens til [j] (*helhed*), men til gengæld har også københavneren imod forventning [d] i udtalen af *isoleret*. Derimod er der markante forskelle i de to speakers intonation, og det er derfor muligt, at det netop er intonationen, der – bevidst eller ubevidst – spiller ind på informanternes evne til at differentiere imellem disse to varieteter. Under alle omstændigheder kan vi konkludere, at det der for én gruppe af informanter forekommer at være ulokaliserbart, meget vel kan være særdeles lokaliserbart for en anden gruppe.

Dansk variationslingvistik har i overvejende grad koncentreret sig om kvantificering og klassificering, eller – for at bruge et udtryk fra Kristiansen (1992:205 ff.) – har primært interesseret sig for sprogbrugsniveauet, selvom der altså findes henvisninger til, at folks opfattelser, følelser og holdninger i forhold til sprog spiller en rolle, fx i definitioner af sproglige kategorier, om ikke direkte så dog indirekte. Derfor argumenteres der her for, at vi i vores bestræbelser på at beskrive den sproglige virkelighed ikke kun koncentrerer os om de såkaldt objektive kvantificerbare kategorier, men også interesserer os for holdninger og normidealer. Det som undersøgelserne bag denne artikel har tilstræbt, er først og fremmest at skaffe data til belysning af RMs-normidealer i Danmark. Uden at påstå, at de her fremførte holdningstilkendegivelser er repræsentative, er der blevet argumenteret for, at disse normidealer ikke er universelle og derfor ikke nødvendigvis stemmer overens med den traditionelle B&L'ske definition, som i praksis sætter RM lig med moderne højkøbenhavnsk. Hvis RMs-begrebet derfor skal give mening, ikke bare for en lille skare af sprogforskere, men også for ikke-lingvister i almindelighed, så må vi inkludere overvejelser omkring holdninger og normer. I sin diskussion af forholdet mellem sociolingvistik og socialpsykologi udtrykker Giles (1979:2) sin kritik af den traditionelle sociolingvistik således:

[Sociolinguistics] is imbued heavily with notions of description and taxonomy. Such activities are of course a high priority, particularly in an embryonic field, and it would be foolish to decry them, as they are an essential foundation for any reasonable theory of language behaviour. Nevertheless, one begins to feel a little uneasy when few attempts have been made to move us from the what, when and where to the why of sociolinguistic phenomena. Hence, if we are going to understand why individuals acquire, use and react to language and its varieties in the way they do, we require a greater understanding of the dynamics of attitudes, motivations, identities and intentions, that is, social psychological phenomena.

Selvom sociolingvistik næppe kan betegnes som et stærkt forskningsområde i Danmark, så ville det på den anden side ikke være fair at påstå, at det stadig befinder sig på fosterstadiet. Så meget desto mere er der grund til at tage Giles' kritik alvorligt og tilskynde til, at vi i dansk (socio)lingvistik ikke kun interesserer os for 'objektive' beskrivelser og kategoriseringer, som forudsætter, at sproget løsrives fra sprogbruger, kontekst og situation. Der er behov for, at der også forskes i de socialpsykologiske aspekter af sprogbrugen, og at den folkelige bevidsthed omkring sprognormer og værdier også kommer til at spille en rolle, når det gælder en forståelse og definition af RMs-begrebet.

*Institut for Sprog og Kommunikation
Syddansk Universitet
Odense Universitet
DK-5230 Odense M*

Noter

- * Jeg vil gerne udtrykke en stor tak til Hans Basbøll og Tore Kristiansen, som begge har gennemlæst og kommenteret tidligere versioner af denne artikel, hvorved teksten er blevet klart forbedret. Eventuelle mangler og svagheder, der stadig måtte være at finde, er naturligvis mit ansvar alene.
1. I den forbindelse bør det bemærkes, at skriftsprogets afgørende betydning for selve standardiseringsprocessen naturligvis ikke må ignoreres.

2. I en af de sociolingvistiske klassikere, nemlig Trudgills Norwich-undersøgelse (Trudgill 1972), opererer forfatteren med to former for prestige, åbenlys (overt) og skjult (covert) prestige. Den åbenlyse er den form for prestige, der associeres med standardsproget (i dette tilfælde 'Received Pronunciation', RP), og som respondenterne villigt vedkender sig, mens den skjulte knytter sig til det folkemål, der er normen i det lokale miljø. Informanterne indrømmer kun modvilligt, at denne form for sprogbrug har en vis prestige i lokalsamfundet, hvorfor Trudgill tillægger det lokale (vernacular) sprog i Norwich den lidt misvisende term, 'skjult prestige'. Når RMet i nærværende sammenhæng karakteriseres som prestige-udtalenormen i Danmark, tænkes der således på den åbenlyse prestige, mens der selvfølgelig også her eksisterer lokale sprognormer, som tillægges en anden form for prestige (som fx furbo- og sallingbomål i et nordvestjysk sprogsamfund, se Ladegaard 1995b, 1998a).
3. Hvorvidt en helt igennem konsistent transskriptionspraksis overhovedet er mulig kan man stille spørgsmålstegn ved. Når man fx hos Normann Jørgensen og Kristensen (1994) konstaterer, at to garvede sprogforskere med mange års erfaring i at indsamle og analysere sproglige data generelt har markante forskelle i deres analyse, der kraftigt indikerer, at deres subjektive skøn er forskelligt, så er der i hvert fald grund til en vis forsigtighed i forhold til det at betragte en sådan praksis som videnskabeligt objektiv (se videre i 4.3.1).
4. Udvælgelsen af en speaker, der retmæssigt kan betegnes som RMs-talende har selvsagt været problematisk. Ulokalisbarhedskriteriet har været brugt, og det har først og fremmest været ikke-lingvisters opfattelse af, hvad der kan betegnes som ulokalisbart prestigesprog, der har været central. En tilfældigt udvalgt gruppe af informanter (født i hhv. Jylland eller på Fyn eller Sjælland) vurderede forud for det første sprogholdningseksperiment de medvirkende speakeres troværdighed, og blandt disse var der bred enighed om at afvise såvel den høj- som den lavkøbenhavnske oplæsning som RM. Den speaker, der blev anerkendt som RMs-talende, er født og opvokset på Fyn (1960), men har boet i København samt i udlandet i længere perioder. Hun er gymnasielærer og bosat i Odense og har et sprog, der af flertallet af informanter betegnes som RM, som vanskeligt lader sig knytte til noget bestemt område i landet, og som derfor heller ikke behæftes med de regionalt bestemte stereotyper, der bliver de øvrige speakere til del.
5. Udtrykket 'mere eller mindre rigsmålsnær' skal ikke opfattes som en støtte til begreberne 'maksimalt rigssprog' eller 'rent rigssprog' (Brink 1986:24). Udtrykket anvendes i mangel af bedre og med bevidstheden om, at det netop ikke fuldt ud dækker den mening, der var tilsigtet.

6. Blandt de betegnelser, der er anvendt for at beskrive speakernes sprog, er der mange eksempler, som demonstrerer en uadskillelig sammenhæng mellem sprog og identitet. Udtryk som 'snobbet', 'arrogant', 'overklasseagtig' og 'højrovet' ville man normalt bruge om en person og ikke om et sprog, men her synes sproget altså i bogstaveligste forstand at blive gjort til ét med speakeren, således at personstereotyper også bruges om det sproglige udtryk. Fænomenet gælder ikke blot for den københavnske speaker, men omfatter også de øvrige medvirkende. Den fynske speakers sprog beskrives fx som 'gammelmands-sprog', 'gammeldags' og 'landligt', mens sproget hos speakeren fra Ringsted bl.a. betegnes som 'aktivt', 'dynamisk' og 'velfungerende'.
7. Tore Kristiansen (personlig kommunikation) påpeger imidlertid, at tilslutningen til præcis og omhyggelig artikulation er forventelig i forhold til den standardideologi, der hersker i skolen. Her understreges det bl.a., at man skal lære sig tydelig udtale (dvs. RMs-udtale) for at kunne lære at stave (se Kristiansen 1990:270 ff.)

Referencer

- Albris, J., F. Gregersen, H. Holmberg, E. Møller, I.L. Pedersen og O.N. Thomsen. 1988. The Copenhagen Study in Urban Sociolinguistics. Interim Report. København: Institut for Nordisk Filologi, Københavns Universitet.
- Basbøll, H. 1981. Contrastive phonology with particular reference to Danish: Some methodological considerations. I K. Hyldgaard-Jensen og J. Skov-Larsen (udg.), *Contrastive Linguistics in Scandinavia*. København: Nordiske Forskerkurser. 56-82.
- Basbøll, H. 1989. Dansk talesprog, systembeskrivelser. Dansk fonologi i de sidste femogtyve år. I B. Holmberg, B.O. Frederiksen & H. Ruus (eds.), *Forskningsprofiler*, 91-134. København: Gyldendal.
- Brink, L. 1986. Om begreberne rigssprog, standardsprog og dialekt. *Nysvenska Studier* 66.5-42.
- Brink, L. og J. Lund. 1974. *Udtaleforskelle i Danmark*. København: Gjellerup.
- Brink, L. og J. Lund. 1975. *Dansk rigsmål* (vol. 1-2). København: Gyldendal.
- Cheshire, J. og V. Edwards. 1991. Schoolchildren as sociolinguistic researchers. *Linguistics and Education* 3.225-49.
- Coupland, N. 1990. 'Standard Welsh English': A variable semiotic. I N. Coupland og A.R. Thomas (udg.), *English in Wales*, 232-57. Clevedon: *Multilingual Matters*.

- Crystal, D. 1994. *An Encyclopedic Dictionary of Language and Languages*. London: Penguin.
- CUR 1982. *Modersmålet i uddannelserne*. Det centrale Uddannelsesråd, Afsluttende redegørelse.
- Edwards, J. R. og M. Jacobsen. 1987. Standard and regional standard speech: Distinctions and similarities. *Language in Society* 16.369-80.
- Ejskjær, I. 1964. Regionalsprog og lokalt vestjysk regionaldansk. *Danske Folkemål, tillæg*, 7-50.
- Eustace, E. 1998. *Standard English: A Welsh and Scottish Perspective*. Ph.D.-afhandling, University of Wales, Cardiff, Centre for Language & Communication Research.
- Giles, H. 1979. Sociolinguistics and social psychology: An introductory essay. I H. Giles & R. St. Clair (udg.), *Language and Social Psychology*, 1-20. Baltimore: University Park Press.
- Giles, H., J. Coupland og N. Coupland (udg.). 1991. *Contexts of Accommodation: Developments in Applied Sociolinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gimbel, J. 1983. Hirtshalslærernes mening om dialekt og rigsmål i skolen. I E. Hansen og J. Lund (udg.), 59-106.
- Gregersen, F. 1989. Hvordan undersøger man københavnsk? *Tijdschrift voor Skandinavistiek* 10.38-58.
- Hansen, Elisabeth. 1983. Forældre – børn – sprog. Forældres mening om sproget i hjemmet og skolen. I Elisabeth Hansen og J. Lund (eds.), 151-196.
- Hansen, Erik. 1988. *Rigtigt dansk*. København: Reitzel.
- Hansen, Elisabeth og J. Lund (udg.). 1983. *Skolen, samfundet og dialekten*. Frederikshavn: Dafolo.
- Heger, S. 1981. *Sprog og lyd*. København: Akademisk Forlag.
- Høst-Madsen, P. 1989. Rigsdansk og dialekter. *Sprog og Samfund* 7 (2).3-5.
- Jul Nielsen, B. og K.M. Pedersen. 1991. *Danske talesprog. Dialekter. Regional-sprog. Sociolekter*. København: Gyldendal.
- Koefoed, H.A. 1988. Hvad er rigsdansk? *Sprog og Samfund* 6 (3).3-4.
- Kristensen, K. 1983. Om undersøgelsens metode og om regionalsprog. i Elisabeth Hansen og J. Lund (udg.), *Rapport fra konferencen om dialektens betydning for skoleforløbet*, 63-71. København: Danmarks Lærerhøjskole.
- Kristiansen, T. 1990. *Udtalenormering i skolen*. København: Gyldendal.
- Kristiansen, T. 1992. Har regionalsprog en fremtid i Danmark? *Danske Folkemål* 34.203-47.
- Kristiansen, T. 1996. Sprogholdninger og sprogpolitik. I T. Kristiansen, F. Gregersen, E. Møller og I.L. Pedersen (udg.), *Dansk sproglære*, 316-37. København: Dansk lærerforeningen.

- Kristiansen, T. 1997. Sprogbrug og sprogholdninger. Kommentarer og sammenligninger i anledning af *Moderne sjællandsk*. Danske Folkemål 39.3-30.
- Ladegaard, H.J. 1992. Sprogholdninger i Danmark. En socialpsykologisk analyse af stereotype holdninger til sprog og sprogbrugere i fire danske lokaliteter. *Nordisk Psykologi* 44 (3).173-89.
- Ladegaard, H.J. 1995a. Audience design revisited: persons, roles and power relations in speech interactions. *Language & Communication* 15 (1).89-101.
- Ladegaard, H.J. 1995b. Sprog, holdninger og identitet. En sociolingvistisk og social-psykologisk analyse af sprogholdninger og sproglig adfærd i to danske lokaliteter. Ph.d.-afhandling, Det Humanistiske Fakultet, Odense Universitet, 1995.
- Ladegaard, H.J. 1998a. Boys, girls, language and identity. *Language attitudes and linguistic behaviour in a rural community in Denmark*. *International Journal of Applied Linguistics* 8.3-25.
- Ladegaard, H.J. 1998b. Assessing national stereotypes in language attitude studies: The case of class-consciousness in Denmark. *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 19 (3).182-98.
- Lund, J. 1982. Sprog og sprogbrug i dag. København: Reitzel.
- Lund, J. 1989. Dansk talesprog, variation og usus. I B. Holmberg, B.O. Frederiksen og H. Ruus (udg.), *Forskningsprofiler*, 64-90. København: Gyldendal.
- Milroy, J. og L. Milroy. 1991. *Authority in Language. Investigating Language Prescription and Standardisation*. London: Routledge (anden udgave).
- Nielsen, N.Å. 1978. *Dansk dialektantologi* (bind 1). København: Hernov.
- Normann Jørgensen, J. 1983. De danske sprog i Hirtshals kommune. I E. Hansen og J. Lund (udg.), 13-35.
- Normann Jørgensen, J. og K. Kristensen. 1994. *Moderne sjællandsk. En undersøgelse af unge sjællænderes talesprog*. København: C.A. Reitzels Forlag.
- Normann Jørgensen, J. og K. Kristensen. 1996. On boundaries in linguistic continua. *Language Variation and Change* 7.153-68.
- Nyberg, M. 1980. Findes der dialektbarrierer i Danmark? (1) Rapport om et rundspørge blandt 112 lærere i folkeskolen. *Danske Folkemål* 22.1-28.
- Nyberg, M. 1981. Findes der dialektbarrierer i Danmark? (2) Rapport om et rundspørge blandt 531 skoleelever. *Danske Folkemål* 23.69-130.
- Nyberg, M. og M. Baumann Larsen. 1983. Elevernes opfattelse af eget sprog. I E. Hansen og J. Lund (udg.), 107-49.
- Pedersen, I.L. 1986. Bondsk og ligefrem eller moderne og byagtig. En undersøgelse af holdninger til dialekt og dialekttalende på Fyn. *Danske Folkemål* 28.11-39.

- Pedersen, K.M. 1977. *Dialekt, regionalsprog, rigssprog – en analyse af børns skolesprog*. Aabenraa: Institut for Grænseregionsforskning.
- Pedersen, K.M. 1986. *Mødet mellem sprogene i den dansk-tyske grænseregion*. Aabenraa: Institut for Grænseregionsforskning.
- Pedersen, K.M. 1993. *Vi bor i Sønderjylland. Sprog og kultur i lokalsamfundet*. Aabenraa: Institut for Grænseregionsforskning og Amtscentralen i Sønderjylland.
- Preston, D. 1996. Whadayaknow? The modes of folk linguistic awareness. *Language Awareness* 5 (1).40-74.
- Ringgaard, K. 1973. *Danske dialekter*. København: Akademisk Forlag.
- Sproglig viden og bevidsthed. Kvalitet i uddannelse og undervisning. Undervisningen i sproglig viden og bevidsthed i det danske uddannelses-system*. Undervisningsministeriet, 1992.
- Trudgill, P. 1972. Sex, covert prestige and linguistic change in the urban British English of Norwich. *Language in Society* 1.179-95.
- Vanggaard, G. 1970. *Stemme, tale og udtryk*. København: Arnold Busck.

Bilag

SPØRGESKEMA

Stemme 1

- (1) Hvor tror du denne person kommer fra _____ ved ikke
- (2) Hvad får dig til at sige, at personen kommer derfra _____
_____ ved ikke
- (3) Hvilken betegnelse vil du give personens sprog? _____ ved ikke
- (4) Hvad er dit umiddelbare førstehåndsindtryk af personen ? (Du kan f.eks. skrive de tillægsord, du først kommer til at tænke på, når du hører personen tale)
_____
_____
_____ ved ikke

(Tilsvarende for alle fem stemmer)

Tillægsspørgsmål

(1)
Hvad forbinder du med betegnelsen dansk rigsmål? (Du kan forsøge at definere eller forklare begrebet)

_____
_____
_____ ved ikke

(2)
Hvad forbinder du med betegnelsen dansk regionalsprog? (Du kan forsøge at definere eller forklare begrebet)

_____
_____
_____ ved ikke

*****

PERSONLIGE OPLYSNINGER

- (1) Køn   mand   kvinde   (2) Fødselsår _____
- (3) Fødested _____   (4) Bopæl _____
- (5) Oprindelsessted _____
(Hvor har du boet de fleste år af dit liv?)
- 6) Jeg føler mig som (a) jyde
(b) fynbo
(c) sjællænder
(d) andet

- _____